

BİTLİS'TE ANADOLU'NUN ERKEN TÜRK DÖNEMİNDEN AHŞAP BİR KAPI KANADI

Halil SÖZLÜ* -Resul YELEN**

ÖZ

Medeniyetin mutlak olarak getirdiği sonuçlardan biri de ait olduğu toplumun kullandığı eşyalar üzerindeki estetik anlayışını göstermesidir. Ahşap işçiliği de Türk-İslâm medeniyetinin güzellik kavramının yansıtıldığı alanlardan biridir. Aşağıda incelediğimiz kapı kanadı da Anadolu'daki erken tarihli ve Türk dönemine ait örneklerden biridir. Yaptığımız çalışmalar sonucunda bu eserin XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Bu makaleyle amacımız, Türk-İslâm sanatında önemli bir yere sahip olan ahşap sanatına katkı sağlamak ve değerli bir örnek olduğunu düşündüğümüz bu kimliği belirsiz kapı kanadını, bir nebze de olsa kimliğe büründürmektir. Nereden ve nasıl geldiği tam olarak bilinmeyen bu eserin varlığından Sanat Tarihi camiasını haberdar ederek, belki de bir müzede sergilenmesine vesile olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siirt, Hıdır'ı-Ahdar Camii, Ahşap, Kapı, Selçuklu süslemesi

* Yrd. Doç. Dr. - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi

** Araş. Gör. - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü

ABSTRACT

A WOODEN DOOR WING IN BITLIS, WHICH BELONGS TO EARLY ANATOLIAN TURK PERIOD

One of the absolute results of civilization is showing the aesthetic mentality on the used goods of the belonging society. Woodwork is the one of the areas that Turk-Islamic civilization's beauty concept is reflected. The door wing that we examined below is one of the most earliest dated samples in Anatolia and belongs to Turkish period.

Our purpose with this article is; to contribute to wood art which has an important place in Turk-Islamic art and to identify a little bit this unidentified door wing which we think is a precious sample. By informing the History of Art circle about presence of this piece, which we don't know where and how it came from, perhaps conducing to the exhibition of that in a museum.

Key Words: Siirt, Hidru'l-Ahdar Mosque, Wooden, Door, Seljuk ornament.

1. Giriş

Anadolu'da Selçuklularla gelişen ve orijinal örneklerini veren ahşap işçiliği Beylikler devrinde de mükemmel örnekler kazandırarak müşterek bir ekol yaratmıştır. Osmanlı dönemi ahşap işçiliği teknik sahada büyük yenilik getirmemiş, ancak değişik bir üslup getirmiştir. Ahşap minberler, kapılar, pencere kanatları, rahleler, tavanlar, direkler, sütun başlıkları, kirişler, konsollar Selçuklu ve Beylikler devri cami içlerinde yapıyı süsleyen önemli bir unsur olmuştur. Özellikle ceviz, elma, armut, sedir, abanoz ve gül ağacından yapılan bu malzemede çeşitli işleniş teknikleri kullanılmıştır¹.

Anadolu Türk ahşap sanatı içinde önemli bir yer tutan kapı kanatları, yapıların giriş cep-

¹ Bu makaleyi yazmamıza vesile olan, kitabenin okunmasında ve yorumlanmasında bilgilerini bizimle paylaşan Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU'na, eser üzerindeki süsleme kompozisyonu ile ilgili olarak bilgilerini esirgemeyen Doç. Dr. Gülsen BAŞ'a, çalışma olanakları için gerekli görüşmeleri yapan Doç. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU'na ayrıca eser üzerinde çalışmamıza izin veren Bitlis Vakıflar Müdürü Said Sancar Bey'e teşekkürlerimizi sunarız.

Ahşap Teknikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Gönül Öney, "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", *Sanat Tarihi Yıllığı III*, İstanbul, 1670, s.135., Rüstem Bozer, *15. Yüzyıl Ortalarına Kadar Anadolu'da Ahşap Kapı Kanatları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992.; R. Bozer, "Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatında Kündekâri Tekniği", *Türkler*, C.7, Ankara, 20002.

helerinde tamamlayıcı bir unsur olmalarının yanı sıra, süslemeleriyle de girişlerde davetkâr birer nitelik kazanmışlar; bazen kendilerinin bazen de ait oldukları yapıların kimlik belgeleri durumundaki kitâbeleri bünyesinde barındırıp günümüze taşımışlardır².

Ahşap kapılar olması gerekenden daha az sayıda günümüze ulaşmalarına rağmen, mevcut duruma baktığımızda 12. yüzyılın sonlarından kalan ilk örnekten başlayarak belli bir gelişimi yansıttıkları görülmektedir. Bu gelişimi şema, teknik, motif ve kompozisyonlar, süslemenin yeri ve düzeni gibi çeşitli bakımlardan takip etmek mümkün olabilmektedir. Her biri, devirlerinin genel karakterine aykırı düşmeden kendilerine has özellikleriyle dikkati çeken bu eserler, Selçuklu ve Beylikler devrinde bir yandan çakma ve kündekâri gibi yapılaş biçimlerine göre; diğer yandan süslemelerin yüzeydeki dağılımlarında önemli bir etken olan pano, kemer ve madalyon gibi şema belirleyici elemanların düzenlenişine göre çeşitlilik gösterirler ve yeni arayışlar ortaya koyarlar³.

15. yüzyılın ortalarından itibaren ise Osmanlı Devleti'nin büyümesine paralel olarak ve dolayısıyla sanat faaliyetlerinde merkezi

² R.Bozer, "Amasya ve Çevresinde Erken Osmanlı Dönemine Ait Üç Ahşap Kapı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.XI, Ankara, 2000, s.285.

³ Bozer, *a.g.m.*, s. 285.

Fotoğraf 1. Kapı Kanadının genel görünümü

Fotoğraf 2. Kapı Kanadının arka kısmından genel görünümü

etkilerin hissedilmeye başlamasıyla genellikle künde-kâri tekniğinde imal edilen üç panolu şemaya sahip örnekler yaygınlık kazanmış ve bu açıdan önceki dönemlerin arayışları ve çeşitliliği azalmıştır. Bu süreç içinde görülen de-

Fotoğraf 3. Kapı kanadının genel görünümü

ğişimler elbette yapılış teknikleri ve şemalarla sınırlı kalmamış, süsleme türlerinin yüzeylerdeki dağılım oranları ile süsleme tekniklerinin tercihi ve uygulanış biçimlerinde de kendini göstermiştir. Bu değişimin hissedilmeye başladığı dönem 15. yüzyılın ilk yarısıdır⁴.

Ölçütü ve sınırı maneviyat olan Türk-İslâm sanatları süslemelerinin sabır, inanç, güç simgesi, estetik, yetenek gibi olgularla ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Estetik manada duyulan kaygı kendisini ilâhi anlamda da göstermektedir. Yapılan tezyinatın, yaptıran ve yapan kişiyi hem dünyevi anlamda hem de manevi anlamda hoşnut etmesi önemlidir. Bu süslemeleri icra eden sanatçıların sonsuzluk âlemini düşündükleri kuvvetle muhtemeldir. Bunun en güzel örneği sonsuzluk anlamı veren tezyinatın sıkça kullanılmış olmasıdır. Tabi ki sadece süsleme için değil tüm Türk-İslâm Sanatları için kabul gören unsurlardır.

Ele aldığımız bu kapı örneğinde de sonsuzluğun, inancın, yeteneğin ve davetkârlığın izleri görülmektedir. İşte bizi bu makaleyi yazmaya cezbeden de bu davetkârlık olmuştur. Sahipsiz ve aidiyetsiz gibi görünse de hepimizin sahibi gibi onun da sahibi O'dur.

2. Ahşap Kapı

Bitlis Vakıflar Müdürlüğü'nde yer alan ahşap kapı günümüzde özgün yerinde bulunmaktadır⁵. Kesin yeri bilinmeyen ahşap eserin

⁴ Bozer, a.g.m. s. 285-86.

⁵ Bitlis Vakıflar Müdürü Said Sancar bu ahşap kapının önceki dönemlerde depoda korunduğunu söylemiştir.

Fotoğraf 4. Sağ levha süsleme ayrıntısı

Fotoğraf 5. Kapı kanadının üst kısmında yer alan kitabe panoları

Fotoğraf 6. Sağ levhadaki kitabe ayrıntısı

Siirt Merkez'deki, eski ismi Hıdru'l-Ahdar Camii olan Cumhuriyet Camii'nde kullanıldığını gösteren bir fotoğraf mevcuttur⁶.

Kapı kanadı günümüzde üç ayrı ahşap levhadan müteşekkildir. Ölçülerine göre üç ahşap levha yan yana 87 cm eninde, 165 cm boyunda ve 3,5 cm kalınlığındadır. Soldaki levha 34 cm., ortadaki levha 28 cm. ve sağdaki levha 25 cm'dir⁷. Ortadaki süslemeler 16 cm genişliğindeki alan içerisindedir. Bu alanlar 2 cm.lik düz silmelerle sınırlandırılmıştır. Bu silmelerin hemen dışında ise 3,5 cm.lik bitkisel süslemeli bordür yer almaktadır. Soldaki levhanın dış kısımlarında 3,5 cm boşluk varken ortadaki levhanın sol tarafı 2,5 cm iken sağ kısmının kesildiği görülmektedir. Bordürler üste doğru devam etmektedir. Üstteki yazıların yer aldığı panolar ise 20 cm yüksekliğindedir. (fotoğraf 1).

Levhalar ön yüzünden üzeri büyük mihlarla çakılmış ok şekilli üç metal aksam ile birbirine tutturulmuştur. Sağda yer alan levha üzerinde ahşabın daha fazla yarılmasını önlemek için metaller çakılmıştır⁸. Sol levha üzerinde altlı üstlü yerleştirilmiş anahtar deliklerinin yer aldığı metal aksam vardır. Fakat arka kısımda sadece üste yer alan anahtar deliği ile aynı hizada olan kısımda kilit aksamı yer alırken alt anah-

tar deliği boşta. Sol levhanın kenarlarında kesilmeler ve eklemeler görülmektedir. Ahşap levhaların arka yüzünde ise metal aksam şeritlere denk gelen yerlere ahşap kirişler çakılmıştır. Bu metallerin tahrip olan ahşap levhaların onarımında özensiz bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. (fotoğraf 1).

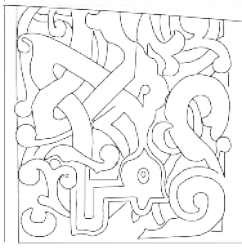
Levhaların etrafında 3,5 cm genişliğinde palmet motifle süslü bordür dolaşmaktadır. Bordürler oyma-kabartma ve yivli oyma tekniği ile oluşturulmuştur. Palmetler iki yan yapraklı ve bir tepe yapraklıdır, ayrıca sağa ve sola yatık vaziyettedir. Her tepe yaprağı uzayarak diğer palmetin gövdesini oluşturmaktadır. Palmetlerin etrafında kıvrımlı dal dizisi de dolaşmaktadır. Sol ve ortada levhadaki bordürde motifler yivli oyma teknikli iken sağ levhadaki bordür yuvarlak yüzeyli oyma tekniği ile işlenmiştir. Ayrıca sağdaki levhanın dışa bakan kısmındaki bordür dizisi günümüze ulaşamamıştır. Ortadaki levhanın ise sağdaki levha ile birleşme kısmındaki bordür muhtemelen kesilerek yarım bırakılmıştır. Bordür dizileri ritmik bir şekilde iken sol levhanın üst sıra bordüründe ortadaki palmetin tepe yaprağı bulunmamakta ve düz durmaktadır. Bordürler köşelere denk gelen yerlerde kıvrım dallı ve yapraklı bir dönüş göstermektedir.

Levhaların üst kısmında 2 cm'lik silme ile çevrelenmiş panolar mevcuttur. Panoların yüksekliği 20 cm'dir. Sağdaki pano tahrip olmuş durumdadır. Pano üzerinde düğüm, geçme ve kıvrımlı dal motifleri yer almaktadır (fotoğraf 3).

⁶ Fakat yapının tamamı yerine kapısının 1958'de çekildiği gösteren bir fotoğraf yer almaktadır. Fotoğraf için bkz. <http://www.eba.gov.tr/gorsel/bak/28356> (erişim tarihi: 26.01.2016).

⁷ Anlatımda takip kolaylığı için kilit aksamının olduğu yerden başlayarak sol, orta ve sağ levha denilmektedir.

⁸ Eski fotoğrafta metaller görülmemektedir.

Çizim 1. Üst orta pano

Fotoğraf 7. Üst orta pano

Çizim 2. Üst sol pano

Fotoğraf 8. Üst sol pano

Panolarda desenler çift katlı oyma tekniği ile yapılmıştır. Üzerinde kitâbeler mevcuttur. Dikdörtgen panolar içindeki kitâbeler tek satır halinde, oyma tekniği ile tezyini kûfi hatla, Arapça olarak hakkedilmiştir. Sağdaki panoda ...لا... (...la...); Ortadaki panoda وما (ve mâ-) ; soldaki panoda ise نحالله (ihân li'llâhi) kelimeleri yazılmıştır, bunlar bütünleştirildiğinde "...la... ve mâihan li'llâhi" cümlesi oluşmaktadır. Okunuşunu yaptığımız bu yazıtlar şöyle anlamlandırılabilir; "Günahları örten (silen) ancak Allah'tır"⁹. Orta panonun harflerin uzantıları kıvrım dallı bir şekilde teşkil edilmiştir. Harflerin uzantıları birbirleriyle birleşerek kıvrım dallı ve dilimli motifler oluşturmuştur. Ayrıca uçları helezonik kıvrımlı rumiler süsleme kompozisyonunun içerisinde serpilmiştir. Panonun üst kısmı kapatıldığından burası görülememiştir. Soldaki panoda harfler ortada kıvrım yaparken uçları çatallanmıştır. En sondaki ه (hâ) harfi uzayarak sol üst köşede büyük bir kıvrım meydana getirmiştir. Aralarda yine iki yana açılan kıvrımlı rumiler vardır (fotoğraf 5-8, çizim 1-2).

Üstteki panolar alttaki dikdörtgen panolardan yine palmet bordür kuşağı ile ayrılmaktadır. Panolarda süsleme alanına geçmeden önce iç içe iki adet silme vardır. Bu silmeler aşağıya doğru inmektedir.

Sol ve ortadaki pano benzer ve iç içe bitkisel formlu süslemeler ile oluşturulurken sağdaki pano biraz daha basit niteliktedir. Sol ve ortadaki süslemeler simetrik olarak oyulmuşsa da usta ve zaman tahribatından kalan hatalar

ve bozulmalar göze çarpmaktadır. Süslemelerde oluklu oyma ve çift katlı oyma teknikleri kullanılmıştır.

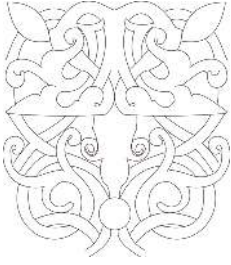
Sağdaki levhadaki dikdörtgen pano içerisindeki süsleme kompozisyonu diğer levhalara göre farklı ve daha basit kalmaktadır. Bu kısımda rumili kıvrım dalların dikey ekseninde birbirleriyle örülmesi prensibine uygun olarak oyulmuş desenler yer almaktadır (fotoğraf 4).

Sol ve ortadaki panoların süsleme kompozisyonlarında palmet, rumi, kıvrımlı dallar ve güneş kursu diyebileceğimiz rozetler vardır¹⁰. Panoların üst tarafında ters duran palmet motifleri vardır. Palmetin altından iki yana düzgün bir şekilde açılan dilimli rumi motifleri mevcuttur. Palmet altındaki kıvrımlardan yukarıya doğru rumi motifleri ile açılmaktadır. Üç katlı olacak şekilde oyulan süslemelerde rumiler kalın ve ince özellikler göstermektedir. Rumi kıvrımlarının uçlarında yukarıya ve aşağıya doğru birbirlerine ters olarak helezonik kıvrım yapan örnekler oyulmuştur. Palmetin tepe yaprağının altında daire içerisinde çarkıfelek motifleri bulunmaktadır. Bu motif soldaki panoda da seçilirken ortadaki panoda tahrip olmuş vaziyettedir. Çarkıfelek içinden çıkan kıvrım dallar iki yana helezonik kıvrımlar oluşturmuştur. Üstteki helezonların ucu çatallaşarak üç kıvrım halini almıştır. Çarkıfelek motifinin altında ise kıvrımlı dallar arasına karşılıklı yerleştirilmiş uçları kıvrımlı rumi motifleri oyulmuştur. Alta doğru indikçe yukarıda olduğu gibi iki yana düzgün bir hatla açılan dilimli rumiler vardır. Ruminin üstünde ise bu sefer dört kıvrımlı ince rumiler bulunmaktadır. Alttaki ise nispeten daha kalın, uçları kıvrımlı rumi motifleri karşı-

⁹ Malatya Ulu Camii Minberinde de el-azametü li'llâhi gibi benzer ifadeye rastlanılmaktadır. Bkz. M. Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Aşşap Minberler, Kitâbeleri ve Tarihçeleri" *Vakıflar Dergisi* V, Ankara 1962, s.49.

¹⁰ Süslemeler yukarıdan aşağıya doğru anlatılacaktır.

Çizim 3. Orta ve sol levha
alt pano ayrntı

Fotoğraf 9. Orta ve sol levha
alt pano ayrntı

lıkl olarak yerleştirilmiştir. Yine birbirini tekrar eden rumi ve kıvrımlı dallardan sonra daire içerisinde çarkıfelek ve iki yanında helezonik kıvrımlı dallar içerisinde rumi motifleri yer almaktadır (fotoğraf 9-10, çizim 3-4).

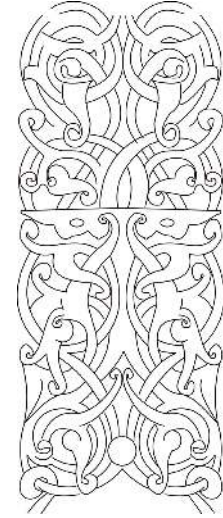
Buradan sonra süslemede kompozisyon değişmektedir. Sol ve ortadaki panoların ortasına dairesel bir rozet yerleştirilmiştir. Rozetin etrafı kıvrımlı dallar ile çevrelenmiştir. Altında ise karşılıklı simetrik olarak duran çifte rumiler vardır. Motiflerin uçlarında yer alan kıvrımlar, aşağıya doğru uzanırken uçları çatallaşmaktadır. Bu rumilerin arasında yine çarkıfelek motifi vardır. Bu motifin alt tarafında kalın gövdeli iki rumi karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. Rumilerden çıkan kıvrımlı dallar aşağı, yukarı ve yana doğru uzanmaktadır. Yukarı eksene doğru uzanan kıvrımların arasında helezonik şekil almış dilimli rumiler görülmektedir. Yanlarda ise “S” biçiminde kıvrım yaparak aşağıya doğru sarkan dal üzerine yarım yürek motifi şeklinde desenler vardır. Motiflerin hemen altında ise hilal üzerinden yukarıya doğru yükselen palmet deseni mevcuttur. Palmetin yan yaprakları üstteki ruminin dallarını kavrayacak şekilde yerleştirilmiştir. Panoların alt tarafları tahrip olsa da rumi ve kıvrımlı dallar seçilebilmektedir (fotoğraf 11-12, çizim 5-6).

Sol ve ortadaki levhanın üzerindeki süsleme kompozisyonunun gerisinde zeminden yukarıya doğru çıkan ve çarkıfelek motifleri içerisinde düğümlenen bir kıvrım dal motifi vardır. Bu desen ilk bakışta görülememekte fakat detaylı bir izleme sonucunda seçilebilmektedir.

İncelediğimiz ahşap kapı kanatlarının birebir örneği olmasa da benzer biçim ve teknikler-

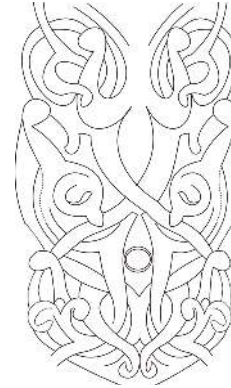
Çizim 4. Orta ve sol levha
alt pano ayrntı

Fotoğraf 10. Orta ve sol levha
alt pano ayrntı

Çizim 5. Orta ve sol levha
alt pano ayrntı

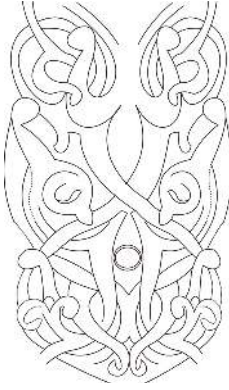
Fotoğraf 11. Orta ve sol levha
alt pano ayrntı

le yapılmış kapı kanatlarını, başta Anadolu'da olmak üzere Orta Asya ve Mağrip coğrafyasında görebilmek mümkündür. Gazneli Mahmut Türbesi'nin kapı kanatları¹¹, Fatimi dönemindeki Kahire el-Ezher Camii¹² kapı kanatları İslâm sanatında bilinen eski ahşap kapılardandır. Bunların dışında Anadolu'daki ahşap kapılardan da günümüze ulaşabilenler olmuştur.

İncelediğimiz kapı kanatlarında kullanılan, palmet, farklı rumi çeşitleri ve kıvrım dallar Anadolu Selçuklu döneminde kullanılan baş-

¹¹ Rüstem Bozer, *a.g.t.* levha no.7.

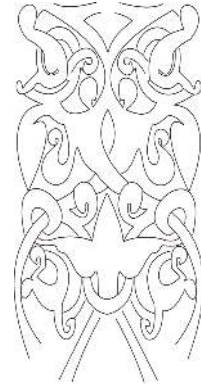
¹² K.A.C. Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, I pl.33 Oxford 1952.; Jonathan M. Bloom, “The “Fatimid” Doors of the Fakahani Mosque in Cairo”, *Muqarnas*, Vol. 25, *Frontiers of Islamic Art and Architecture: Essays in Celebration of Oleg Grabar's Eightieth Birthday* (2008), pp. 231-242.

Çizim 5. Orta ve sol levha alt pano ayrıntısı

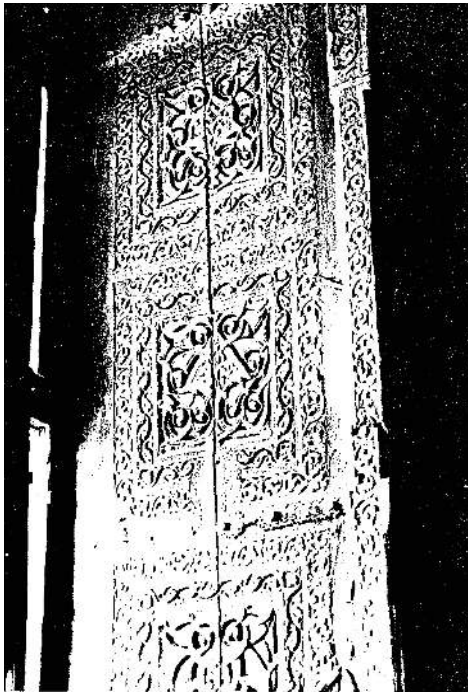
Fotoğraf 11. Orta ve sol levha alt pano ayrıntısı

Çizim 6. Orta ve sol levha alt pano ayrıntısı

Fotoğraf 12. Orta ve sol levha alt pano ayrıntısı

Fotoğraf 13. Konya II. Kılıçarslan Türbesi Kapı Kanadı (R.Bozer)

lıca bitkisel biçimlerdir. Bu formlar birbirlerinden çok az farklılıklar göstererek Selçuklu kültür coğrafyasında tercih edilmişlerdir. Pano-lardaki tezyini küfîler Erken ve Ortaçağ Döne-mi İslam coğrafyasında sevilerek kullanılmıştır.

Araştırmamız dâhilindeki kapı kanatları üzerinde geometrik (yıldız) formunun (daire-sel rozet ve çarkifelek motifi hariç) kullanılmayışı dikkat çekici bir özelliktir. Anadolu'da yalnızca bitkisel öğeler kullanılarak tezyin edilmiş ahşap kapı levhaları da mevcuttur. Konya II. Kılıçarslan Türbesi kapı kanatları (12.yy'ın son çeyreği)¹³, Ankara Kızılbey Camii kapı kanatları (13.yy'ın ilk çeyreği)¹⁴, Hasankeyf İmam Abdullah Zaviyesi'nin kapı kanatları¹⁵ (13-14. yy'ın ilk yarısı) ve Afyon Burmalı Camii kapı kanatları¹⁶ (14.yy)'nda olduğu gibi sadece bitkisel süslemenin hâkim olduğu eserler de mevcuttur (fotoğraf 13-15).

Merzifon, Sultan II. Murad Camii (Medre-se Önü Camii 1427)¹⁷ kapı kanatları üzerindeki

¹³ Rüstem Bozer, *a.g.t.* s.46-50; Rüstem Bozer, "Eğri Kesim Tekniğine Anadolu'dan Bir Örnek: Konya II. Kılıçarslan Türbesi'nin Ahşap Kapı Kanatları", *IX. Vakıf Haftası Kitabı (Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlana ve Mevlevîbanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerinde Yer Alan Türk İslam Sanatları Semineri*, Ankara, 2-4 Aralık 1991) Ankara 1992, s. 227-236.

¹⁴ Ayrıntılı Bilgi için bkz. Rüstem Bozer, *a.g.t.*, s.71-75; Bahaeddin Ögel, "Selçuklu Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", *Yıllık Araştırmalar Dergisi I*, Ankara 1956, s.208-209.

¹⁵ Ahşap Kapı bugün Diyarbakır müzesinde yer almaktadır. Hüseyin Yurttaş ve Ali Kılci çalışmalarında eseri Eyyubi Dönemine tarihlenen. Metin Sözen Akkoyunlu Dönemine tarihlenmektedir. Ayrıca Gertrude Bell'in arşivinde aynı yerde başka bir ahşap kapı görülmektedir. Bu iki ahşap kapı bitkisel süslemele-riyle Hıdırl-Ahdar Camii Kapı kanatlarına yakınlık göstermektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gertrude Bell arşivi; http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photo_details.php?photo_id=5823. ; Metin Sözen, *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul 1981, s.140 ; Ali Kılci, "Hasankeyf Vakıf Eserleri" *Vakıf Haftası Dergisi*, 5, 1987, s.162 ; Hüseyin Yurttaş, *Hasankeyf Yapılarının Sanat Tarihimizdeki Yeri* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi) Erzurum 1991, s.186-195, resim 307.

¹⁶ Rüstem Bozer, *a.g.t.*, s. 214-216.

¹⁷ Kapının ayrıntılı bilgisi için bkz. Mehmet Ağaoğlu, "Unpublished Wooden Doors of the Seljuk Period",

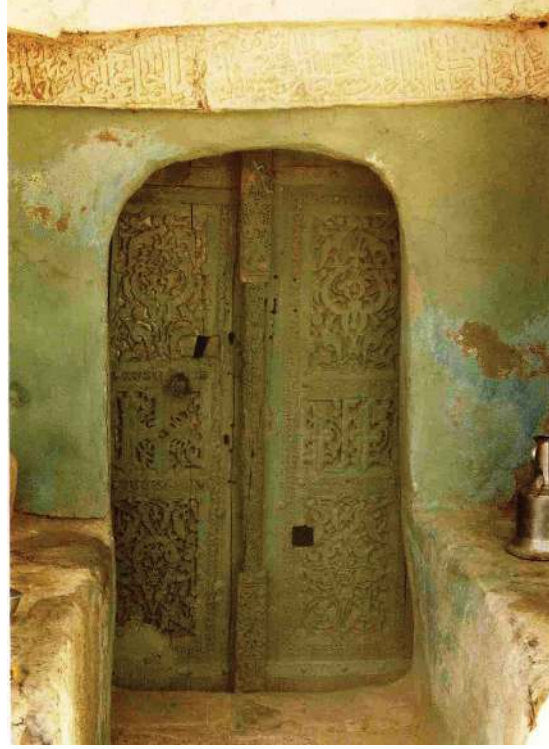

Fotoğraf 14. Ankara Kızılbey Camii Kapı Kanatları
(Erdal Elmas)

rumilerden müteşekkil helezonik kıvrımlar, Ankara Karanlık Mescidi¹⁸ ve Ankara Karacabey Camii (1427)¹⁹ kapı kanatları panolarındaki palmet ve etrafındaki helezonik kıvrımlı rumiler, Ankara Hacı Musa Camii kapı kanatlarında²⁰ palmetlerin ters-düz yerleştirilmesi ve etrafının rumilerle doldurulması, yine Tire Yahşi Bey Camii 2 no'lu kapı kanatlarında²¹ ters-düz palmet ve rumi kompozisyonları, araştırdığımız kapı kanatları ile benzer motif ve kompozisyon bağlamında değerlendirilebilir.

Ahşap kapılarda panoların birbirlerinden bitkisel kıvrımlı bordürle ayrıldığını görebilmekteyiz. Rumiler, palmetler ve kıvrımlı dallar tercih edilen bordürlerdir. Konya Beyhekim Mescidi kapı kanatlarında (13.yy'ın sonları)²²

Fotoğraf 15. Hasankeyf İmam Abdullah Zaviyesi Kapı Kanatları (Ali Kılıcı)

Fotoğraf 16. Siirt Ulu Camii Minberi korkulukta
bordür detayı

bordür rumilerle, Ankara Baklacı Baba Mescidi'nde (1297-1298)²³ de bordürler kıvrımlı olacak şekilde oyulmuştur. Siirt Ulu Camii Minberi'nin (1214)²⁴ korkuluklarındaki bordür dizisi ise, incelediğimiz eser üzerindeki bordürlerle benzer bir durum ortaya koymaktadır (fotoğraf 16).

Analiz ettiğimiz ahşap eser üzerinde daire

Parnassus Vol. 10, No. 1 (Jan., 1938), pp. 24-25; İlhami Bilgin, Merzifon'da Bulunan Bir Çift Ahşap Kapı Kanadı", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara 1976, s. 411-414.; "Rüstem Bozer, *a.g.t.*, s.226-229.

¹⁸ Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul 1979, s. 213-215. ; Rüstem Bozer kapı kanatlarını 15.yy'ın ilk çeyreğine tarihlemektedir. Bkz. R. Bozer *a.g.t.* s.230.

¹⁹ Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s. 205-207. R. Bozer, *a.g.t.*, 241-243.

²⁰ R. Bozer kapı kanatlarını 1432 yılına tarihlendirmektedir. Bkz. R. Bozer, *a.g.t.*, s. 248-250.

²¹ İnci Aslanoğlu, *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara 1978, s.36-39; R. Bozer, *a.g.t.*, s. 260-261.

²² R. Bozer, *a.g.t.*, s. 128-131.

²³ Bahaeddin Ögel, *a.g.m.*, s.204.; R. Bozer, *a.g.t.*, s.144-148.

²⁴ M. Zeki Oral, *a.g.m.*, s.39-41 ; Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Sanatçıları I Ağaç İşçileri Usulleri*, Erzurum 1988, s.102-106.

Fotoğraf 17. Siirt Şeyh Neccar Türbesi içerisindeki 1272 tarihli mezar taşı (A. Tüfekçioğlu)

içerisinde çarkıfelek motifi bulunduğundan yukarıda bahsetmiştik. Benzer kullanımlar yine ahşap kapılarda karşımıza çıkmaktadır. Amasya Gök Medrese Camii kapı kanatları (1266)²⁵ üzerinde dokuz kollu yıldız motifi içerisinde, Niğe Sungur Bey Camii kapı kanatları (14.yüzyılın ilk yarısı)²⁶ üzerinde yine çok kollu yıldızla çevrili daire içerisinde, Kastamonu İbni Neccar Camii (1357)²⁷ kapısında madalyon içerisinde yine yıldız motiflerinin merkezinde çarkıfelek bezeme unsurları bulunmaktadır. Fakat çarkıfelek motiflerinin etrafında genellikle yıldız desenleri kullanılırken araştırmamız dâhilindeki eserde çarkıfeleğin etrafı rumi ve kıvrımlı dallarla doldurulmuştur.

Orta ve soldaki levhanın orta kısımlarında yer alan, içi boş bırakılmış dairesel rozetler benzerlerini ahşap kapılarda görebilmek mümkündür. Karaman Figürlü Kapısı (Karaman İbrahim Bey İmaretine kapı kanadı),²⁸ Sinop Aslan

²⁵ Zafer Bayburtluoğlu, *a.g.e.*, s.69-71.

²⁶ Yıldız Demiriz, "XIV. Yüzyılda Ağaç İşleri", *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı*, Ankara 1977, s.64-65.

²⁷ R.Bozer, *a.g.t.*, s.195-201.

²⁸ Rüstem Bozer Ahşap eserin nereden getirildiğini bilmediği için Karaman Figürlü Kapısı tabirini kullanmıştır ve 13. yy'ın başlarına tarihlenmiştir. Ayrıca bkz. Günkut Akın, "Karaman İbrahim Bey İmaretine Ait Bir Kapı Kanadındaki Kadın Figürünün Çağı ve Anadolu Ortamındaki Yeri", *Sanatın Ortaçağı Türk*,

Camii kapı kanatları²⁹, Ankara Karacabey Camii (1427) kapı bingisi üzerinde rozetler görebilmekteyiz. Bu kısımlar genellikle motiflerle doldurulurken bazı kapılarda boş bırakılmıştır.

Sol ve orta levhalardaki panoların üst kısmındaki ters duran palmetin yanlara doğru düzgün bir hatla açılan dilimli rumi motiflerinin bir benzerini Siirt Şeyh Neccar Türbesi'nde 1272 tarihli bir mezar taşının ortasındaki süsleme alanında da görölmektedir³⁰ (fotoğraf 17).

Ahşap levhalar üzerinde bazı dikkat çeken hususlar bulunmaktadır; Levhalar üzerinde kullanılan süsleme biçimlerinin yazı ve dairesel rozet hariç neredeyse tamamı bitkisel formlar tercih edilerek kullanılmıştır. Fakat bazı araştırmacıların da daha önce yayımladığı gibi ve tarafımızdan da kabul gören Asya Hayvan Üslubu'nda kullanılan ejder ve grifon başlarının rumi motifine geçiş evresini bu ahşap levhalarda da görmek mümkündür³¹. Bu duruma örnek olarak, karşılıklı duran ve kuyukları birbirine değen rumiler Cizre Ulu Camii'ndeki kapı tokmağındaki ejder kuyuklarını anımsatırken dairesel çarkıfelek motifi de konumu itibariyle aslan başı hissi uyandırmaktadır.

Ahşap kapı kanatlarında bu dönemin genel özelliği olan ve ayrıca Hıdıru'l-Ahđar Camii'ne yakın Siirt Ulu Camii Minberinde de görölen yıldız geometrik form, incelediğimiz kapı kanatlarında bulunmamaktadır. Hıdıru'l-Ahđar Camii isminin karşılığı olan "Yeşilin yeşili" manası, muhtemeldir ki kapıyı yapan ustanın oyma sürecindeki estetik algısına etki etmiştir.

Günümüzde üç ahşap levhadan müteşekkil olan kapı kanatlarından orta ve soldaki levha simetrik süsleme özelliklerine sahip iken sağ levha farklı bir motif kompozisyonu ile düzenlenmiştir. Orta ve soldaki bordürler yivli oyma

Bizans ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar, İstanbul 1997, s. 51-70. Yazar bu eserinde kapı kanadının İbrahim Bey İmaretine ait olduğunu söylemektedir.

²⁹ R.Bozer, *a.g.t.*, s.191-194.

³⁰ Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Siirt Mezar Taşlarında İmzası Bulunan Sanatkârlar", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:6 S:25, Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı, Ordu 2013, s.551.

³¹ Selçuk Mülayim, *Türk Sanatında İkonografik Dönüşümler Değişimin Tanıkları*, İstanbul 2015, s.167-180.

Fotoğraf 18. Malatya Ulu Camii minberinin köşk kısmındaki kitabe

ile oluşturulurken sağ levhanın bordürü yuvarlak yüzü oyma tekniği ile meydana getirilmiştir. Ayrıca sağdaki levhanın daha basit nitelikte oyulması bu kısmın sonradan diğer levhalara eklendiğinin göstergesidir. Özgününde de ahşap kapı levhalarının üç ahşap levhadan müteşekkil olduğu tarafımızca düşünülmektedir. Eski bir fotoğrafta kapı kanadı günümüzdeki hali ile görülmektedir. Sağdaki levhanın yapıldığı dönemden sonra, yakın bir tarihte farklı bir sanatçı tarafından tekrardan oyulduğu kuvvetli bir ihtimaldir. Levhaların alt kısımlarının tahribattan dolayı 10-15 cm. eridiğini düşünmekteyiz. Levhaların en üstünde çivi izlerinin görülmesi levhaların buradan birbirlerine tutturulduklarını göstermektedir. Muhtemelen aynı durum alt kısım içinde geçerliydi.

Sonuç olarak; Hıdırl-Ahıdar Camii'ne ait olan fotoğraflardan ve bazı kaynaklardan³² hareketle kapı kanatlarının bu camiye ait olduğunu düşünmekteyiz. Analiz ettiğimiz ahşap levhalar, üzerindeki süsleme özelliklerinden dolayı XII. yüzyıl - XV. yüzyılın ilk yarısına yerleştirilmektedir. Karşılaştırılan ahşap levhalar ve süslemeleri bize bu geniş tarih aralığını vermektedir. Fakat üst panolarda yer alan kûfi yazının özelliklerinden dolayı ahşap kapı kanatlarını XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyıl arasına tarihlendirmek mümkündür. Benzer tezyini kûfileri Malatya Ulu Camii

³² Kaynakta şöyle geçmektedir; "Küçük kubbesinin kapısı, ince sanatla cevizden yapılmış bir şaheserdir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer ATALAY, *Siirt Tarihi*, İstanbul 1946, s. 43-44. Ayrıca Camii için bkz.T.A. Sinclair, *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey Vol.III*, London 1989. s.305.

Fotoğraf 19. Diyarbakır Ulu Camii Hanefiler bölümü kuzey cephe doğu kanadındaki 550/1155 tarihli kitabe (M.Top)

(1224) minberinin köşk kısmında ve Diyarbakır Ulu Camii'nin Hanefiler bölümünün avluya bakan cephesinin doğu kanadındaki 550/1155-56 tarihli kûfi kitabede görebilmekteyiz (fotoğraf 18-19).

Böyle nadir ve kıymetli bir eserin Türk-İslâm kültürü için değeri önem arz etmektedir. Gerekli temizleme ve onarım işlemlerinden sonra bu kapı kanadının müzelerde koruma altına alınmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Ağaoğlu, M., "Unpublished Wooden Doors of the Seljuk Period", *Parnassus Vol. 10, No. 1* (Jan., 1938), pp. 24-25.
- Akın, G., "Karaman İbrahim Bey İmareti Ait Bir Kapı Kanadındaki Kadın Figürünün Çağı ve Anadolu Ortamındaki Yeri", *Sanatın Ortaçağı Türk, Bizans ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar*, İstanbul 1997, s. 51-70.
- Aslanoğlu, İ., *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara 1978.

- Atalay, Ö., *Siirt Tarihi*, İstanbul 1946.
- Bayburtluoğlu, Z., *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Sanatçıları I Ağaç İşi Ustaları*, Erzurum 1988.
- Bilgin, İ., "Merzifon'da Bulunan Bir Çift Ahşap Kapı Kanadı", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara 1976. s.411-415.
- Bozer, R., " Eğri Kesim Tekniğine Anadolu'dan Bir Örnek: Konya II. Kılıçarslan Türbesi'nin Ahşap Kapı Kanatları", *IX. Vakıf Haftası Kitabı (Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlana ve Mevlevihanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerinde Yer Alan Türk İslam Sanatları Semineri)*, Ankara, (2-4 Aralık 1991) Ankara 1992, s. 227-236.
- Bozer, R., "Amasya ve Çevresinde Erken Osmanlı Dönemine Ait Üç Ahşap Kapı", *Osmanlı Ansiklopedisi, C.XI*, Ankara, 2000, s.285-293.
- Bozer, R., "Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatında Kündekâri Tekniği", *Türkler, C.7*, Ankara, 20002. s.911-916.
- Bozer, R., *15. Yüzyıl Ortalarına Kadar Anadolu'da Ahşap Kapı Kanatları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992.
- Creswell, K.A.C., *The Muslim Architecture of Egypt. I*, Oxford 1952.
- Demiriz, Y., *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul 1979.
- Demiriz, Y., *XIV. Yüzyılda Ağaç İşleri, Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı*, Ankara 1977, s. 61-71.
- Jonathan M. Bloom, "The "Fatimid" Doors of the Fakahani Mosque in Cairo", *Muqarnas, Vol. 25, Frontiers of Islamic Art and Architecture: Essays in Celebration of Oleg Grabar's Eightieth Birthday* (2008), pp. 231-242.
- Kılıcı, A., " Hasankeyf Vakıf Eserleri" *Vakıf Haftası Dergisi*, 5, 1987, s.159-188.
- Mülayim, S., *Türk Sanatında İkonografik Dönüşümler Değişimin Tanıkları*, İstanbul 2015.
- Oral, M. Z., "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri" *Vakıflar Dergisi V*, Ankara 1962, s.39-41.
- Ögel, B., "Selçuklu Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", *Yıllık Araştırmalar Dergisi I*, Ankara 1956, 199-236.
- Öney, G., "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", *Sanat Tarihi Yılığ III*, İstanbul, 1970, s.135-149.
- Sinclair, T.A., *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey Vol.III*, London 1989.
- Sözen, M., *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul 1981.
- Tüfekçioğlu, A., "Siirt Mezar Taşlarında İmzası Bulunan Sanatkârlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:6 S:25, Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı, Ordu 2013, s.550-564.
- Yurttaş H., *Hasankeyf Yapılarının Sanat Tarihimizdeki Yeri* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmış Doktora Tezi) Erzurum 1991.

internet adresleri

- <http://www.eba.gov.tr/gorsel/bak/28356> (erişim tarihi: 26.01.2016).
- http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photo_details.php?photo_id=5823.